

Řekli jsme OSN: Máte problém

ROZHOVOR S Jeanem-Michelem Feratem o vyšetřování programu Ropa za potraviny, jehle v kupce sena a smazaných souborech

Byl v týmu tzv. Volckerovy komise, která vyšetřila korupci v programu OSN „Ropa za potraviny“. Nedávno přednášel v Praze v institutu CEELI o finanční kriminalitě.

TOMÁŠ NĚMEČEK

LN Už jste vyšetřoval manipulace na burze v Pákistánu, korupci v Mali, finanční toky muslimských charit... Ale zdá se, že jste nikdy nepracoval v postkomunistických zemích. Berete jen případy z oblastí, kde se mluví anglicky nebo francouzsky?

Bez znalosti místního jazyka se nic rozluštit nedá. Bude v něm patrně většina dokumentů, které hledáte, taky musíte mluvit s místními.

Já mluvím francouzsky, takže dostávám častěji případy z frankofonních zemí v Africe nebo v jihovýchodní Asii. Kdežto postkomunistický prostor... Ale vlastně ano – jednou. Šlo o praní špinavých peněz v jedné bance v lotyšské Rize. To byla ovšem součást velké americké finanční skupiny.

LN A když narazíte na jazykovou bariéru, co pak?

Velké nadnárodní společnosti mohou využít své pobočky. Pro menší firmy, jako je ta moje, je nutné mít cosi, čemu kolegyně Helen Garlicková z britského úřadu pro potírání finanční kriminality SFO říká „síť lovců korupce“. Světová síť lidí, kteří si věří a navzájem se respektují coby profesionálové. V ní se obvykle vždycky najde někdo, kdo zná příslušný místní jazyk.

LN Narazil jste v korupci na nějaké kulturní rozdíly? Člověk se například nemůže zbavit dojmu, že africká korupce je snáz odhalitelná – je přímočará, ti lidé touží nabytý majetek okázale předvést.

Teď se nechci dotknout našich afrických kolegů, ale... No, je to tak. Korupce v Africe je jednodušší, pachatelé si počínají lehkomyšlněji, podvodná schémata nejsou tak důmyslná jako v jiných částech světa.

Existují jistě výjimky, třeba Nigérie, ale v méně bohatých zemích je i méně důmyslných podvodů.

LN Řekněme, že jsem český ministr zahraničí a najal jsem vás na pátrání, jestli naše humanitární pomoc pro nemocní v Zambii skončila tam, kde měla. Jak byste na to šel?

Máme výhodu v tom, že přesně takových šetření už jsme dělali spousty – pro Světovou banku, Evropskou investiční banku, Světový fond proti AIDS, tuberkulóze a malárii. Většinou jde o granty, někdy o půjčky – i ty jsou ale často odpuštěny. Zkrátka „peníze zdarma“.

Pro vyšetřovatele je na tom dobré, že dárcovská země nebo instituce má většinou skutečně zájem zjistit, kde peníze skončily, a přiměje ke spolupráci i obdarovanou zemi. Takže začínáme u dárců – ten má obvykle svého vlastního auditora – a obvykle máme oprávnění se dívat všude, kam potřebujeme. Když takové oprávnění nedostanete, je to známka problému.

OSN na to nebyla zvyklá

LN Váš nejslavnější případ bylo rozkrytí korupce v programu OSN na pomoc saddámovskému Iráku – Ropa za potraviny. Jak jste se dostal do týmu tzv. Volckerovy vyšetřovací komise?

Začínal jsem kariéru v PricewaterhouseCoopers. Jeden z šéfů si mě vybral pro pátrání po „spících“ kontech obětí holokaustu ve švýcarských bankách. Trvalo to řadu let, projekt řídil bývalý šéf americké centrální banky Paul Volcker. A když pak v dubnu 2004 generální tajemník OSN Kofi Annan požádal Volckera, aby vedl vyšetřování programu Ropa za potraviny, oslovil lidi z dřívějšího týmu – i když jsme už pracovali v jiných firmách.

LN Na internetu se dají dodnes najít interní dokumenty Volckerovo-

Potřebujeme cosi jako „síť lovců korupce“. Tedy celosvětovou síť lidí, kteří si věří a uznávají se coby profesionálové.

FOTO MAFRA - TOMÁŠ KRIST

vy komise. Je z nich vidět arogance lidí z OSN: vyhrožovali, žádali speciální povolení, nahrávali si všechny výsledky...

Tak, tak. Lidé z OSN a jejich agentur pracují ve vlastním uzavřeném světě a nebyli zvyklí na vyšetřování zvnějšku, takže různých zátarasů zkoušeli klást celou řadu.

Jenže Paul Volcker našťáštěl ve své nekonečné moudrosti přijal zakázku jen pod podmínkou, že bude mít „unfettered access“, neomezený přístup. OSN má svá privilegia, diplomatické imunity a vnitřní pravidla, a když je proti nám mohla využívat, vyšetřování by šlo pravděpodobně doztracena.

Korupce v Africe je obvykle jednodušší, pachatelé si počínají lehkomyšlněji, podvodná schémata nejsou tak důmyslná jako jinde. Ale najdou se výjimky – třeba Nigérie.

”

Takto jsme mohli vyslyšet kohokoli kdykoli – včetně Kofiho Annana nebo jeho předchůdce Butruse-Grháliho.

LN Kdy přišel ve vyšetřování první velký průlom?

To byl asi ten dokument z Iráku: seznam společností, které vybral Saddám Husajn coby kupce ropy za zvýhodněné ceny. Na seznamu byla i jakási African Middle East

Petroleum Co. U ní bylo rukou psáno jméno – Benon Sevan.

LN Což byl dlouholetý vysoký činitel OSN původem z Kypru, šéf programu Ropa za potraviny. Přesně tak. První velká stopa.

LN Ten seznam jste našli? Nebo vám ho dal nějaký Iráčan?

Čestné slovo, že si přesně nepamatuji. Přišel s tím náš tým, který pátral v Iráku. Ale nenašli to sami, někdo jim ho dal. Ne Iráčan, ale Američan z vojenského kontingentu, který ten fax našel na iráckém ministerstvu ropného průmyslu.

LN Později se rozkryla ještě spousta dalších příjemců: především z ruského průmyslu a politiky, ale také někdejší Saddámovi obhájci – komunistické strany, britský poslanec Galloway, bývalý francouzský ministr Pasqua... To byl ještě nějaký jiný seznam?

To už byl jen dodatek pro lepší představu, kdo stál za společnostmi z toho prvotního seznamu.

Vše, o čem mluvíme, se zatím týká ropy. Program měl ale ještě druhou část: za peníze z jejího prodeje mohl Saddámův Irák nakupovat potraviny a léky. I tady se platily úplatky v obřím měřítku.

LN Benon Sevan rezignoval den před zveřejněním zprávy Volckerovy komise. Co s ním bylo dál?

Vyslyšeli jsme ho opakovaně, cítil blížící se „útok na hradby“. Takže uprchl na Kypr, ještě než proti němu Spojené státy vznesly oficiální obvinění. Tam je dodnes. Kypr nemá s USA žádnou dohodu o vydávání svých občanů.

LN A žádné vyšetřování se tam proti němu nevede?

Pokud vím, tak ne.

LN Jaký to byl pocit, když jste při rozkrývání narazil na Koju An-

mana, syna generálního tajemníka OSN?

Kojo Annan byl zajímavá část pátrání, ale trochu svedl pozornost od hlavních zjištění. Pracoval v inspekční společnosti Cotecna, kterou si OSN najala pro dohled nad zbožím v Ropě za potraviny. Když bylo ve smlouvě napsáno, že Saddámův Irák kupuje pět tun pšenice od Austrálie, Cotecna měla prověřit, že pšenice opravdu dorazila.

Zaměstnali Koju Annana jako „konzultanta“, což pochopitelně budí otázky, proč zrovna jeho a zda náhodou nešlo o jasný střet zájmů. Ale když jste v tom kotal hlouběji, ukázalo se, že mu vypláceli relativně nízké částky. Byly to tisíce dolarů, ne statisíce ani miliony. Komise nedospěla k závěru, že Kofi Annan o tom všem nutně věděl.

LN Paul Volcker vydal první zprávu do roka. Je to u tak velkého vyšetřování obvyklé?

Není. Paul Volcker se myslím chytl rozhodl pro průběžné zprávy, kterými udržoval zájem veřejnosti.

Ale je také nutno říct, že jsme měli tým víc než 80 lidí – vyšetřovatelé, auditori, účetní, prokurátoři, soudci – a enormní rozpočet. To už je pak obrovská vyšetřovací síla. Ve dvaceti lidech bychom výsledky tak rychle neměli.

LN Zdá se, že jste nadlouho pohřbili podobné projekty humanitární pomoci pro jakýkoli diktátorský režim, protože se ukázaly jako extrémně koruptivní.

Možná. Když si pročtete celou závěrečnou zprávu Volckerovy komise, narazíte tam na pasáž o „661 Committee“ (výbor pro naplňování rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 661 o sankcích proti Iráku – pozn. red.). To byla instituce, která dělala důležitá rozhodnutí o Ropě za potraviny. Z pečlivého čtení

zprávy je myslím zjevné, že dobře věděla o úplatcích. Dávno předtím, než jsme přišli my... Asi je třeba se víc zajímat, co politici dělají.

Dává ten výdaj smysl?

LN Přednášel jste v Praze soudcům a vyšetřovatelům z rozvojových zemích o důležitosti detailů při podobném vyšetřování. Máte k tomu nějaký oblíbený příklad?

Spousty. Forenzní auditor skutečně hledá jehlu v kupce sena. Kde normální auditor narazí na problém za stovky tisíc dolarů a zmíní se o něm v závěrečné zprávě, tam forenzní auditor začíná.

Dám vám příklad z Ropy za potraviny. Sama OSN vydělávala na řízení toho programu stovky milionů dolarů. Když ale padl Bagdád, vznikl problém: všechny ropné smlouvy byly psány na iráckou vládu, a ta najednou neexistovala. OSN se hekticky vrhla do převedení všech smluvních vztahů na dočasnou poválečnou správu (CPA, Coalition Provisional Authority – pozn. red.). To není jen tak, musíte obvolat spousty firem. Stálo to

Pro vyšetřovatele jsou samozřejmě nejlepší elektronická média. Lidé si i dnes dále píšou usvědčující e-maily, textové zprávy. Sám se proto snažím pokud možno nepoužívat e-mail.

”

Životopis

Jean-Michel Ferat se narodil v roce 1971 ve francouzsko-americké rodině. Vystudoval účetnictví a obchod na univerzitě v Marylandu. Pracoval jako auditor v PricewaterhouseCoopers. Podílel se na vyšetřování korupce v OSN (program Ropa za potraviny), na hledání kont z druhé světové války a na vyšetřování pádu WorldComu. Dnes pracuje v Claro Group, vlády si ho najímají na hloubkové audity. Je ženatý, má syna a dceru (třetí dítě se má narodit v červenci).

strašné peníze, více než 175 milionů dolarů.

A teď ten detail. Vyžádali jsme si z OSN údaje, kolik lidí se na té akci podílelo a jak dlouho to trvalo. Náklady nám vyšly na 120 milionů dolarů. Někde poletovalo 55 milionů. Takže jsme řekli OSN: Myslíme si, že máte problém.

LN Co na to říkali?

Uznali to a peníze začali vymáhat zpátky.

Byla to vedlejší odbočka z hlavního vyšetřování, ale je to ukáзка, jak forenzní auditor uvažuje: Dává ten výdaj smysl?

LN Jaké důkazy máte rád? Pěkný tučný harddisk, na kterém se podařilo zrekonstruovat smazané údaje, nebo raději vedete vyšetřovací výsledky?

Nejlepší jsou samozřejmě elektronická média. Je zajímavé, že lidé si i dnes dále píšou usvědčující e-maily, textové zprávy. Já sám se proto mimochodem snažím pokud možno nepoužívat e-mail...

Pokud máte harddisk se statistici soubory a s dalšími statisíci, které někdo chtěl vymazat, ale vám se je podařilo zrekonstruovat – ta druhá skupina bývá typicky důležitější. Kdo dělá něco, co by neměl, snaží se většinou soubor smazat.

LN Jak data vytěžujete?

Dneska se objevuje nějaký nově vynutý nástroj každý týden.

Jen se snažím na přednáškách opakovat: Technologie je zásadní, bez ní dnes svou práci nemůžeme dělat. Ale vy jí musíte říct, co má hledat. Když jen spoléháte na to, že „něco“ najde za vás, nefunguje to. A kupodivu lidé tuto chybu dělají.

Zápal je dobré znamení

LN Američané mají rádi příběhy o úspěchu, Evropané zkoumají prohry. Jste napůl Francouz, takže – jaké jste měl slavné prohry?

Jasně, jsou takové. Nemyslím teď ty, o kterých se nikdy nedozvím, protože jsme při vyšetřování něco přehlédli, ale ty, o kterých vím čím tuším.

V posledních patnácti letech jsem asi polovinu zakázek dělal ve Státech a polovinu v zahraničí. Neúspěchy se týkaly takových případů, o jakých jste mluvil na začátku: vyšetřování humanitární pomoci v Africe, pokud jsme neměli neomezený přístup ke všemu.

Ale hodně se to teď mění. Různé rozvojové banky světa – Africká, Asijská – se dohodly na společném postupu: pokud některá z nich dá na černou listinu úplatkářskou firmu, vyloučí ji i všechny ostatní rozvojové banky. To je silný nástroj.

LN Jak si vybíráte lidi do týmu? Podle čeho poznáte talent?

Klasický americký model je nábor mezi absolventy univerzity a jejich následná výchova ve firmě.

Pro mě je po pravdě řečeno nejdůležitější důvěra. Když hledáme partnery v Číně, což je v naší branži typicky problémová země, musím svým protějškům věřit.

LN Viděl jste nějaký talent při týdenním školení v Praze?

Líbí se mi, že se tak dali dohromady lidé ze sedmi zemí – od Arménie po Bhútán – se školiteli ze Spojených států a Evropy. Je to vytváření sítě lovců korupce.

Nemají zatím takové zdroje a technologie. Ale cítil jsem tam zápal. To je dobré znamení.